

STADSHOLMEN

RUDAN MINDRE 4

Tjärhovsgatan 36, 38

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsam mans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- ❶ ÖSTRA GATHUSET
- ❷ VÄSTRA GATHUSET
- ❸ GÅRDSFLYGEL
- ❹ LUSTHUS

VY ÖVER TRÄDGÅRDEN. I BAKGRUNDEN SYNS GÅRDSFLYGELNS FASAD BEMÅLAD MED EN LANDSKAPSBILD. REFOTO 1949 AF PETERSENS, EFTER FOTO TILLHÖRANDE CLAES GUSTAF TÖRNQVIST. SSME26094

INTERIÖR FRÅN FAMILJEN TÖRNQVISTS HEM. REFOTO 1949 AF PETERSENS, EFTER FOTO TILLHÖRANDE CLAES GUSTAF TÖRNQVIST. SSME26097

På fastigheten Rudan mindre 4 står två stycken gathus som uppfördes under 1700-talets första halva men ombyggdes under 1840-talet med tidsenlig fasaddekor. I trädgården finns en rekonstruerad blomsterträdgård, den enda i Sverige som visar en borgares trädgård vid 1870-talet, samt ett lusthus och gårdsflygel.

Fastigheten kallas ibland både slaktargården och Törnqvistska gården efter ägaren, slaktaren Gustaf George Törnqvist, som gav byggnaderna dess nuvarande fasaddekor och lät skapa sig en representativ trädgård. Husen är goda exempel på den burgna borgarklassens byggnadssätt på söder under 1800-talets

början. Byggnadernas planlösningar är välbevarade med snickerier som vittnar om äldre tiders byggnadsideal. Från 1700-talet finns dörrar med platta gångjärn, i övrigt präglas snickerier såsom dörrar och bröstningar av 1800-talet.

Rudan mindre 4 är blåvärderad enligt Stockholms

RUDAN MINDRE 4 MED GATHUS FRÅN 1700-TALET FÖRSTA HALVA. FOTO: J. MALMBERG

stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Den kraftiga befolkningsökningen i Stockholm på 1600-talet innebar en snabb utbyggnad på malmarna. Området på Katarinaberget var i stort sett bebyggt vid 1600-talets slut. Den stora församlingskyrkan började byggas 1656 och placerades väl synlig på höjden.

En brand ödelade 1723 större delen av bebyggelsen i Katarina församling och återuppbyggnaden gick långsamt i efterdyningarna av krig och pest. Det dominerande byggnadsmaterialet var timmer, trots stadens ambitioner att endast stenhus borde uppföras. Genom tryckta byggnadsordningar senare under 1700-talet fick stadsarkitekten god kontroll över bygandet, och i strävan efter enhetlighet och brandsäkerhet uppfördes många välproportionerade och gulputsade borgarhus av sten. De flesta av områdets bevarade trähus kan därför placeras i det tidiga 1700-talet.

Första hälften av 1800-talet var, liksom i övriga

staden, en tid med liten byggnadsverksamhet.

Förändringarna var däremot betydligt större under århundradets senare del och 1900-talets första årtienden. Det byggdes en mängd hyreshus som till viss del ersatte den äldre småskaliga bebyggelsen och gav området en ny siluett. Samtidigt genomfördes nya trafiklösningar som förbättrade kommunikationerna till den kuperade och svårtillgängliga östra delen av Södermalm. Katarinahissen från 1880-talet och framdragningen av Katarinavägen under åren omkring 1910 gjorde området lättare att nå men förändrade samtidigt stadsbilden.

Katarinaberget ger en viktig och intressant bild av fyra seklers stadsbyggnadshistoria. Området har, tillsammans med Mariaberget och Stigberget, den största koncentrationen av bevarad 1700-talsbebyggelse på malmarna, men också hus från senare tider. Stadsbilden är varierad med många ålderdomliga inslag och mycket grönska. Läget på berget erbjuder också vackra utblickar över staden och vattenrummen.

HISTORIK

De två gathusen, nummer 1 och 2 på kartan, uppfördes

TRÄDGÅRDEN MED VY MOT VÄSTER. HÄR SYNS LUSTHUSET TILL VÄNSTER OCH I BAKGRUNDEN STÅR GÅRDSFLYGELN SOM INNEHÖLL VAGNSHUS, VEDBOD OCH STALL. FOTO: J. MALMBERG

som träbyggnader strax innan träbyggnadsförbudet trädde i kraft 1736. Sannolikt byggdes de mellan åren 1727 och 1733. 1752 ägdes tomten av kaptenlöjtnant Anders Kiellberg, därefter av slaktaren Carl Petter Åkerblom. På gården uppfördes några uthus och ett lusthus. År 1835 sålde Åkerbloms änka fastigheten till en av de anställda, slaktaren Gustaf George Törnqvist, som strax därefter lät renovera husen.

Gårdens karaktär

I början av 1840-talet lät slaktaren Törnqvist bygga om byggnaderna enligt tidens ideal. Fasaderna och porten mot Tjärhovsgatan fick dekorer i empirestil. Vid samma tillfälle byggdes ett nytt, lite större och mer påkostat lusthus på tomten, hus nummer 4.

Det östra gathuset, hus nummer 1 på kartan, hade två förstugor. Den ena med brädgolv och den andra med stengolv. På bottenvåningen fanns två rum med kakelugnar och ett kök med spis. I förstugan med brädgolv stod en trätrappa till vinden. På vindsvåningen fanns förstuga med trägolv och ett rum med kakelugn. Alla rum hade panelade tak, tapeter, fotpaneler- och lister samt mittelband.

Det västra gathuset, hus nummer 2 på kartan, hade en liten flygel vid den västra tomtlinjen som innehöll en passage med utgång till trädgården. Mot trädgården hade huset en förstugukvist med två fristående kolonner. I bottenvåningen fanns en förstuga med brädgolv och oljemålade vävtapeter samt fyra rum med kakelugnar, franska papperstapeter, bröstpaneler och panelade tak. Köket var utrustat med spis, järnhäll och ugn. Från förstugan kunde vinden nås. Där fanns två rum med kakelugnar, franska pappers- tapeter, fotpaneler och panelade tak.

På tomtens nordöstra hörn stod byggnader för slakteriverksamheten och längs Nytorgsgatan stod ett långt oxstall. Vid den västra tomtlinjen stod ett vagnshus, vedbod och stall med höskulle ovan, hus nummer 3 på kartan.

Familjen Törnqvist

Familjen Törnqvist klättrade på den sociala stegen, i början av 1870-talet köpte Törnqvist sig ett par fastigheter och vid sin död 1878 titulerades han handlare. Slakteriverksamheten hade vid den tiden flyttat från gården efter att den överlagts på ena

DÖRR MED PLATTA GÅNGJÄRNSBESLAG OCH UTANPÅLIGGANDE Fyllningar från 1700-talet. FOTO: J. MALMBERG

sonen Edvard. Familjens hem var välbärgat med sociala ambitioner. Äldre fotografier visar att det i salen fanns stort matbord, ett salsur med fodral och ett piano. Förmaken hade soffgrupp samt pendyler och oljemålningar. På husets vind fanns dessutom en klosett och nattstol, inte längre avträde på gården vilket annars var vanligt.

Gården under 1900-talets första decennier

Efter att Gustaf George Törnqvist avled bodde änkan Anna Sofia kvar på gården tillsammans med sonen Hjalmar och hushållerska. Under 1920-talet revs oxstallet vid Nytorpgatan och byggnaderna på

tomtens nordöstra del revs någon gång efter 1935.

År 1924 sålde Hjalmars arvingar gården till staden, numer ägs den av Stadsholmen och byggnaderna innehåller både bostad och verksamhetslokaler.

Trädgårdens historia

Med hjälp av källor har trädgårdens historia kunnat klarläggas. Totalt har funnits fyra olika anläggningar. Den första, mellan åren 1752 och 1875, utgjordes av en nyttoträdgård med 18 fruktträd och fyra lindar omgiven av ett spjälstaket. Omkring 1840-talet, då byggnaderna renoverades, byggdes ett lusthus i trädgården. 1877 hade en representativ och symmetrisk blomsterträdgård anlagts med sandgångar runt blomsterbäddar i olika former. Lusthuset, några fruktträd, två hästkastanjer och tre lindar fanns kvar från den tidigare trädgården. Troligtvis var den nya blomsterträdgården ett resultat av att ägaren, Törnqvist, började titulera sig handlare vilket var ett socialt kliv uppåt.

Under 1890-talet förenklades trädgården till en osymmetrisk anläggning med oregelbundna gräskvarter med enstaka blomgrupper. Vid denna tidpunkt spenderade familjen somrarna i skärgården varav trädgården stod tom. Efter att Stockholms stad övertagit fastigheten under 1920-talet sköttes trädgården av stadens parkförvaltning. De föreslog ytterligare en förenkling till två lättskötta, fyrkantiga gräskvarter med sandgångar runt. Av 1800-talets anläggningar fanns 1998 bara två hästkastanjer, rotskott av en lind, en doftschersmin, några syrener och en ask.

Upprustning och renovering

1967 genomfördes en grundförstärkning och modernisering av byggnaderna med wc och kök. År 1976 inreddes delar av vinden i det västra gathuset, nummer 2. Det äldre bostadsrummet nyttjades av föreståndaren.

Omkring sekelskiftet 2000 rekonstruerades fastighetens trädgård av Stadsholmen. Den aktuella trädgården har genomgått flera olika epoker. Inför rekonstruktionen valdes att lyfta fram borgarens blomsterträdgård från 1877 eftersom ingen sådan trädgård finns bevarad i Sverige. Trädgården är idag ett referensobjekt som inspiration och kunskapskälla för personal, hyresgäster och andra fastighetsvärdar. Tillsammans med andra rekonstruerade trädgårdar inom fastighetsbeståndet speglas olika samhällsklasser och tidsåldrar.

I DET VÄSTRA GATHUSETS FÖRSTUGA FINNS EN ÄLDRE BEMÅLAD DÖRR, HALVFRANSKA PARDÖRRAR SAMT TRÄTRAPPA TILL VINDSVÅNINGEN.
FOTO: J. MALMBERG

BYGGNADSBESKRIVNING

Fastigheten är placerad i hörnet av korsningen Nytorgsgatan och Tjärhovsgatan. Längs Tjärhovsgatan står två gathus, nummer 1 och 2, och längs den västra tomtgränsen står en flygel, hus nummer 3, ursprungligen stall, vedbod och vagnsbod. Vid den södra tomtgränsen står ett lusthus, hus nummer 4 på kartan. Mellan de två gathusen finns en portal med inkörsport och två persondörrar. Den är rikt utsmyckad med kornischer med tandsnitt, pilastrar och träornament. Sannolikt från 1800-talets andra hälft. Tomten omges av en brandgavel och putsad terrassmur vid den södra tomtgränsen och längs Nytorgsgatan finns ett rött plank.

Gathusen, nummer 1 och 2 på kartan

Exteriör

Byggnaderna är uppförda i trä med panelade fasader och pilasterformade knutar. Fönsteromfattningarna

är dekorativa med kornischer med träornament samt underliggare på kubiska och bladprydda konsoler. Fönstren är kvadratiske med mittpost och två spröjsade bågar med fönsterbeslag, delvis från 1700-talet. Taklisterna är profilerade under ett sadeltak med enkupigt tegel. Mot gården finns plåtskodda takkupor och på gavlarna finns lunettfönster.

Det västra huset, hus nummer 2, har en frontespis mot gården samt en utbyggd förstugukvist med fönster av nygotisk karaktär. Huvudentrén består av pardörrar med halvfranska fyllningar. I förstukvisten finns hörnkolonner som tidigare var fristående. Till källaren finns en äldre profilerad paneldörr. Det östra huset, hus nummer 1, har en tillbyggnad på den östra fasaden. Husets huvudentré består av en äldre halvfransk enkeldörr.

Interiör

I byggnaderna finns den ålderdomliga karaktären

I RUMMEN FINNS BEVARADE KAKELUGNAR, BRÖSTNINGAR SAMT PARDÖRRAR. FOTO: J. MALMBERG

bevarad med påkostad inredning, framför allt i gathuset nummer 2. Från 1700-talet finns bevarade fyllningsdörrar med platta gångjärnsbeslag, i övrigt präglas snickerierinredningen av 1800-talet. Här finns äldre brädtak, brädväggar, brädgolv och socklar. Flera av rummen har bröstningar med halvfranska fyllningar med nupna hörn, halvfranska pardörrar med mässingsbeslag och kakelugnar av varierande karaktär. Dels vita flata och dels runda med blå dekor. Under några fönster finns fönsterpaneler och i taket takrosetter. Wc och kök är sentida, liksom ytskikt.

I entréhallen på det västra gathuset finns en bevarad trätrappa med krysslågt räcke och en bemålad dörr till förråd under trappan. På vinden finns en ouppvärm�t vindsrum med bevarade tapetrester.

Gårdsflygel, hus nummer 3 på kartan

Gårdshuset är uppfört i en våning och hade ursprungligen flera funktioner. Fasaden är slätputsad och taket ett tegelklätt sadeltak. Äldre panelade dörrar till det före detta vagnshuset, höskullen, stallet och vedboden finns bevarade, samt ett fönster till stallet. Invändigt präglas den norra delen av huset av sentida ytskikt och de äldre ytterdörrarna har kompletterats med nya innerdörrar. Kvar finns äldre takbjälkar. I det före detta stallet finns bevarade hästspiltor.

Lusthuset, hus nummer 4 på kartan

Lusthuset av trä har fasaddekor av slätputsimitation med rustikimitation i hörnen, profilerad taklist och i gavelkrönet ett dekorativt ornament. Taket är tegelklätt. Portalomfattningen är enkel med kornisch på konsoler och dörrar och fönster i nygotik.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.